

мира и безопасности» // Сборник важнейших документов по международному праву. Часть II особенная. М., 1997. 2. Daudet Y. Legal Aspects // Stern B. (Ed.) United Nations Peace-keeping Operations: A Guide to French Policies. Tokyo, New York, Paris, 1998. 3. Bowers G. Legal Guide to Peace Operations. U.S. Army Peacekeeping Institute, 1 May 1998. – 582 pp. 4. Daniel D.C.F. The United States // Findlay T. (Ed.) Challenges for the New Peacekeepers / SIPRI Research Report No. 12, 1996. 5. Устав Организации Объединенных Наций // Сборник важнейших документов по международному праву. Часть II особенная. М., 1997. 6. Egrhart H-G. Germany // Findlay T. (Ed.) Challenges for the New Peacekeepers / SIPRI Research Report No. 12, 1996. 7. Schmidl E. A. In the Service of Peace: 35 Years of Austrian Participation in UN Peace Operations. Vienna: Federal Press Service, 2001. 8. Schmidl E. A. In the Service of Peace. Austrian Participation in the Peace Operations since 1960. Institute of Military Studies of the Austrian Ministry of Defence, 2001. 9. Takahara T. Japan // Findlay T. (Ed.) Challenges for the New Peacekeepers / SIPRI Research Report No. 12, 1996.

Надійшла до редакції 11.01.02

Л.І. Аркуша, О.Ф. Долженков, М.П. Чекал

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Міжнародні економічні відносин є однією з найбільш динамічних сфер життя. Економічні зв'язки між державами мають тривалу історію. Протягом сторіч вони існували переважно як зовнішньоторговельні, вирішуючи проблему забезпечення населення товарами, якщо національна економіка робила це неефективно або не робила зовсім. У ході еволюції зовнішньоекономічні зв'язки переросли зовнішню торгівлю і перетворилися в складну сукупність міжнародних економічних відносин, – світове господарство. Процеси, що відбуваються в ньому, зачіпають інтереси всіх держав світу.

Одна з найважливіших задач для України, де понад 100 тисяч суб'єктів підприємства ведуть активну зовнішньоекономічну діяльність з іноземними партнерами більш як 190 країн світу [1, с.403], – це необхідність визначити своє місце у світовому господарстві, що відповідає її масштабам і потенціалу. Будучи складовою частиною радянської економіки, українська була орієнтована на участь у міжнародному поділі праці переважно серед країн-членів спілки економічної взаємодопомоги (СЄВ). Особливістю цього інтеграційного угруповання було планово-централізоване регулювання зовнішньоекономічних зв'язків. Це дозволяло захищати національну економіку від «бур світового ринку», але одночасно це викликало необхідності постійно об'єктивно оцінювати рівень ефективності національного виробництва. Закономірний наслідок цього відставання від світових інтеграційних процесів, слабка «вмонтованість» у систему міжнародного поділу праці, міжнародну торгівлю і міжнародні валютно-фінансові відносини [2, с.483-484].

Перенос орієнтирів у зовнішньоекономічній сфері від задач, що диктуються державним планом, до вимог і запитів світового ринку, при глибокій кризі на ринку внутрішньому – завдання надзвичайно складне. Вирішувати його воляться не тільки при розпаді старих зовнішньоекономічних зв'язків, а й в умовах активного проникнення до цієї сфери організо-

ваної злочинності [3, с.7-8; 4, с.37]. На Україні сьогодні функціонують стійкі злочинні угруповання з міжнародними зв'язками, що спеціалізуються на використанні новітніх технологій і схем здійснення економічних злочинів [5, с.73]. За окремими даними, їх питома вага досягає майже 65% [6, с.70].

Як показує практика, аналітики організованих злочинних формувань уважно стежать за динамікою економічних процесів та прорахунками у організаційно-управлінському і законодавчому забезпеченні боротьби з криміногенними трансакціями в сфері міжнародних фінансово-господарських відносин. Злочинні формування оперативно використовують їх рекомендації про рахунки або вигідні економічні, організаційні та правові прогалини у регулюванні цих проблем, створюють елементи інфраструктури злочинності [7, с.43] на території різних держав світу. Тоді як оперативний обмін інформацією з іноземними колегами на рівні практичних співробітників правоохоронних органів часто буває неможливим [8, с.264-270].

З метою виявлення механізму та технології проникнення організованої злочинності у сферу зовнішньоекономічної діяльності нами було проведено дослідження матеріалів оперативно-розшукової та слідчої практики в Одеській, Запорізькій, Київській, Львівській, Дніпропетровській, Луганській, Херсонській областях, а також в Автономній Республіці Крим за 1998–2000рр., анкетування 1403 практичних працівників (203 слідчих СУ УМВС і податкової міліції, що спеціалізуються на розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами і 1200 оперативних працівників спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю УМВС України в областях) і інтерв'ювання більш 300 оперативних і слідчих працівників даних підрозділів, вивчено 130 оперативно-розшукових та кримінальних справ. Прорахунки і недоліки в організації оперативно-службової діяльності спеціальних підрозділів правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, в статті, враховуючи відкритий характер публікації, не розглядаються.

Деяким результатам дослідження присвячена дана робота.

Стартові умови входження окремих підприємств у світовий ринок відрізняються. В одних є авторитет і налагоджені міжнародні зв'язки. Іншим ще треба буде завоювати місце «під сонцем» закордонних ринків. Зайняти відповідне місце на міжнародних товарних ринках дає можливість, як правило, наявність високорозвинутої виробничої бази.

Залежно від активності підприємств щодо сprob вийти на світовий ринок можна поділити їх на три групи. До першої слід віднести ті, у яких особливо великий розрив у рівні цін на продукцію на внутрішньому і світовому ринках, а також ті, у яких особливо гостро складається фінансова ситуація. Вони будуть активно шукати шлях на зовнішній ринок і їх не зупинять жорсткі обмеження у внутрішньому законодавстві.

До другої групи можна віднести підприємства, що здійснювали зовнішньоекономічну діяльність через централізовані, найчастіш відомчі експортно-імпортні структури. Частка виторгу з підвищенням жорсткості умов цієї діяльності для них стала меншою. Вони, швидше за все, займуть

визначувальну позицію і тільки після створення сприятливих умов активно включаються в зовнішньоекономічну діяльність.

До третьої групи належать підприємства муніципальної власності, як правило, байдужі до зовнішньоекономічної діяльності. Для них характерні слаборозвинена матеріальна база, недостатньо підготовлені кадри і відсутність товарів, які можна було б запропонувати закордонним покупцям. Їхня участь може бути епізодичною і можлива тільки після досягнення конвертованості внутрішньої валюти і спрощення зовнішньоекономічних зв'язків.

Основними факторами, що негативно впливають на легальну зовнішньоекономічну діяльність підприємств, і одночас сприяють здійсненню в цій сфері злочинів організованими злочинними формуваннями, є:

- нестійкість організаційно-правового середовища;
- лібералізація цін;
- жорсткість внутрішньодержавного фінансового режиму і одночасно розширення самостійності в зовнішньоекономічній діяльності;
- прискорене руйнування господарських зв'язків, заснованих на планових принципах;
- повільність формування ринкової структури через нестійкість цін, інфляцію і таке інше.
- погіршення економічного становища більшості підприємств, головною задачею яких стало елементарне виживання. У вигравші залишилися лише підприємства-монополісти. Але їх можливості будуть поступово обмежуватися жорсткістю антимонопольного законодавства.

Як встановлено в ході дослідження, зловживання при проведенні експортних операцій переслідують дві мети: ухилення від сплати податків, мита, зборів і переведення грошей у вигляді вільноконвертуємої валюти у закордонні банки.

Найбільш характерними способами зловживання є наступні:

1. Спільне підприємство «А», що знаходиться в Україні, укладає контракт на постачання сировини за вільноконвертовану валюту зі своїм закордонним партнером «В».

З метою виконання контракту, «А» закуповує сировину у одного з його виробників в Україні за внутрішньоринковими цінами за гривні. У ліцензії, одержаній «А» у Міністерстві зовнішньоекономічних зв'язків, вказується мінімальна ціна сировини. У контракті, укладеному між «А» і «В», вказується ціна трохи вища, ніж мінімальна. Однак між собою партнери домовляються про більш високу ціну. Наприклад: за ліцензією – 200 доларів за тону, за контрактом – 205 доларів за тону, «договірною» ціна – 230 доларів за тону.

Після надходження сировини покупцю на рахунок фірми «А» переказується сума, що відповідає ціні 205 доларів за тону. Різниця між «договірною» і «офіційною» ціною – (25 доларів за тону) надходить на рахунок конкретних осіб у закордонний банк.

Мета операції: зменшення суми мита, податків, відкриття рахунка в закордонному банку.

2. Фірма «А», що володіє великим рахунком у комерційному банку в Україні, створює фіктивну фірму «В», що під гарантію фірми «А» одержує кредит у цьому ж банку під закупівлю сировини. Перед тим «В» укладає контракт із закордонною фірмою на постачання цієї сировини. Закупивши у виробника сировини за внутрішньоринковою ціною за гривні за рахунок кредитних засобів, «В» експортує його і, відразу після одержання товару покупцем, самоліквідується. При цьому представник фірми «А», що фактично є головним суб'єктом угоди, одержує за кордоном наявні кошти у вільноконвертованій валюті.

Мета операції: ухилення від сплати мита і податків, переведення валютних коштів за рубіж.

3. Підприємство виготовлювач сировини «А» укладає договір з українською фірмою «В» на її постачання. У свою чергу «В» укладає договір з російською фірмою «З» про перепродаж сировини. Фірма «З» робить 100% передоплату на рахунок фірми «В», яка у свою чергу переказує ці гроші на рахунок фірми «А». Таким чином сировина, не перетинаючи кордон України, стає власністю російської фірми, і при експорті в дальнє зарубіжжя оформляється як транзитний вантаж, не оподатковуваний митом.

Мета операції: ухиляння від сплати податків і митних зборів.

4. Фірмою укладається договір про постачання сировини (наприклад, у Болгарію, за ціною 200 доларів за тону). Одночасно укладається «тіньовий» договір з фірмою третьої країни про постачання сировини за ціною 230 доларів за тону. Для більшої безпеки операції фрахтується судно закордонної компанії. Після закінчення навантаження судна, у мартекській групі складаються два конасамента і, відповідно два маніфести (звід конасаментів): один комплект документів на Болгарію, інший – на третю країну. Митник, що випускає судно, ставить печатку «Вивіз дозволений» на обидва комплекти документів. Після виходу судна в нейтральні води, капітан одержує команду судновласника змінити курс на третю країну. При цьому комплект документів на Болгарію знищується.

Мета операції: ухилення від сплати податків і митних зборів.

5. Вага металу, що завантажується на судно, визначається за його оціланням капітаном і незалежною комісією швейцарської компанії. Комісія в змові з капітаном, користуючись некомпетентністю і незахищеністю клієнта, занижує вагу вантажу. Надлишок реалізується на місці прибуття вантажу за наявні кошти.

Мета операції: розкрадання вантажу.

Основними джерелами для одержання відкритої інформації про експортну угоду можуть бути використані ліцензії, копії яких суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності представляють у митниці за місцем оформлення вантажу.

Основні відомості, які можна одержати з ліцензії, такі:

— організація-заявник і її адреса; виготовлювач продукції; країна призначення; покупець, країна покупця; характер угоди; найменування товару, його кількість і вартість у ВКВ; підстави для запиту ліцензії.

Поряд з ліцензією, інтерес представляє і митна декларація, де вказуються:

– країна призначення вантажу; особа, відповідальна за фінансове врегулювання угоди; курс валюти на момент угоди; транспортний засіб при відправленні.

Контроль за пересуванням експортованих товарів частково можна здійснити за допомогою відомостей наявності і руху вантажу в портах чи на залізничних станціях. Ці відомості складаються щодня і містять реквізити щодо власника вантажу, його найменування і кількості, дати надходження вантажу на склад.

Крім того, значення інтерес складає інформація, що міститься в коносаментях, копії яких зберігаються в транспортно-експедиційних конторах, розташованих у портах і на залізничних станціях.

У випадку участі в зовнішньоекономічних операціях посередників, для виявлення зловживань необхідно вивчити агентські і консигнаційні договори, договори комісії і доручення.

Інформація оперативного (закритого) характеру може служити для своєчасного відстеження, документування і припинення зловживань у зовнішньоекономічній сфері. З метою забезпечення її своєчасного надходження необхідні оперативні позиції на митницях, у мартекських конторах, брокерських організаціях (особливо серед митних брокерів), у районних відділеннях податкової інспекції, торгово-промисловій палаті.

Підсумовуючи, слід зазначити:

– лібералізація зовнішньоекономічної діяльності стала однією з основних причин швидкого росту цін на сировину і напівфабрикати;

– спрощення виходу на світовий ринок і зацікавленість підприємств у вільноконвертованій валюті привели до переорієнтації ресурсів виробничого сектору, у першу чергу – металургії, на зовнішній ринок і, отже, наближенню цін на їхню продукцію до світових;

– нафта, газ, кольорові і чорні метали, ряд інших матеріалів, цілком конкурентоздатні на зовнішньому ринку, хоча б унаслідок більш низьких витрат виробництва. При цьому іноземні виробники, що володіють високими масовими технологіями, здатні зробити з одиниці сировини більше продукції високої якості, ніж основна маса вітчизняних підприємств, тому вони готові дати за сировину ціну вище. Таким чином, українські підприємства стають відірваними від національних же ресурсів, що може привести до паралічу цілих галузей виробництва;

– реформа в економіці 80-х років була націлена на розкриття потенціалу підприємств, створення умов для їхнього самостійного підприємництва. До 1990 року практично будь-яке підприємство при значній напругливості могло включитися в зовнішньоекономічну діяльність. Але галузеві міністерства примушують підпорядковані підприємства здійснювати ці зв'язки через свої відомчі структури, приласнюючи значну частку прибутку;

– інфільтрація організованої злочинності у зовнішньоекономічну діяльність є деструктивним дестабілізуючим фактором для української економіки [9, с.377].

З метою підвищення рівня боротьби із злочинністю в сфері зовнішньоекономічної діяльності, на наш погляд, необхідно вийти з пропозицією в Кабінет Міністрів України про обов'язкове своєчасне інформування

Головного Управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України та його підрозділів про суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що одержали ліцензії на право експорту з України квотованої та іншої продукції.

Окрім того, тільки з ліквідацією міністерств і їх зовнішньоекономічних структур, із проголошенням вільної торгівлі і зняттям великої частини заборон і обмежень починається реальна зовнішньоекономічна діяльність підприємств. Треба зазначити, що на початку своєї діяльності існуюча Верховна Рада ставила задачу скорочувати та ліквідувати міністерства, відомства. Насправді цього не сталося [10, с.191].

Висновки деяких дослідників, які описують зовнішньоекономічну систему України як своєрідний гібрид між планом та ринком, що визначається не тільки високим рівнем концентрації регіональних інтересів та монополіями владних структур, а й значною криміналізованістю [11, 10], певною мірою підкріплюються матеріалами проведеного дослідження. Це потребує розробки і здійснення не окремих дій, а системи державних, правових, організаційних, наукових та інших заходів, спрямованих на суттєве оздоровлення криміногенної ситуації у зазначеній сфері.

Список літератури: 1. Петлюваній В.Б. Боротьба зі злочинністю у сфері зовнішньоекономічної діяльності: проблеми, перспективи їх вирішення // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. Міжвідомчий науковий збірник / За ред. Комарової А.І. К., 2001. Т. 25. 2. Экономическая теория: Учеб. для студ. высш.уч.завед. / Под ред. В.Д. Камиева. М., 2000. 3. Биленчук П.Д., Ерженко С.Е., Кофанов А.В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Уч.пособие / Под ред. Биленчука П.Д. К., 1999. 4. Волько Н.П. Характеристика организованной преступности. Учебное пособие. М., 2001. 5. Заркуа Л.Д. Некоторые преступные проявления теневой экономики. // Правова держава. 2000. № 2. 6. Баранов С.О. Взаємодія правоохоронних органів України у боротьбі з організованими злочинними угрупованнями на прикордонній території // Вісник ОІВС. 2000. №2. 7. Дарженков О.Ф. Криміналізація економіки як прояв організованої злочинності // Вісник ОІВС. 2000. №2. 8. Попович В.М. Транснаціональні криміногенні процеси у сфері економіки: питання комплексних, науково-обґрунтованих підходів до їх придушення // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. Міжвідомчий науковий збірник / За ред.Комарової А.І. К., 2001. Т. 25. 9. Квиша О.О. Суспільна небезпека організованої злочинності // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 9. К., 2001. 10. Нечипорук В.П. Социальные, экономические, этимологические и юридические аспекты коррупции // Актуальные проблемы политики. Одесса. 1999. Вып. 6-7. 11. Sprong, Transitional Economies, Paper delivered at the CESTRAD Seminar on Adjustment, Poverty and Income Distribution in Transitional Economies, the Hague.

Надійшло до редакції 14.01.02